

Кушнірук С. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК КРИТЕРІЙ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ)

У статті розглянуто проблему визначення сутності конкурентоспроможності фахівця, її функціональної структури та основного змісту структурних елементів.

Ключові слова: конкурентоспроможність, фахівець, структура, компоненти, потреби.

Проблема підготовки конкурентоспроможних фахівців (майбутніх учителів) в останні роки активно досліджується вченими різних наукових напрямків. Актуальність наукових робіт з цієї проблеми визначається соціально-економічними змінами в Україні, входженням України в єдиний освітній простір та стратегічними завданнями вищої освіти. Так, одним із них у Програмі розвитку освіти в Україні на ХХІ ст. визначено досягнення якісно нового рівня мобільності та професійно-практичної підготовки фахівців.

Цією проблемою переймаються відомі українські фахівці з проблеми освіти в Україні, такі як: В. Андрущенко, І. Бех, В. Бондар, Л. Вовк, С. Гончаренко, І. Зязюн, С. Максименко, О. Падалка, О. Савченко, О. Шпак та ін.

Дослідження показників (ознак) якості освітнього процесу в Україні дозволяє констатувати, що всі новації освітньої галузі зорієнтовані на конкурентоспроможність майбутніх фахівців. Адже збільшення кількості компетентних конкурентоспроможних спеціалістів є важливим фактором соціально-економічного розвитку України. З іншого боку, розвиток конкурентоспроможної майстерності спеціалістів впродовж п'яти-шести років отримання двоступеневої (бакалавр-магістр) професійної освіти є ознаками його особистісно-професійного розвитку й успішної реалізації життєвих планів. Тому актуальність формування конкурентоспроможної, відповідальної, активної, самостійної, професійної компетентності спеціаліста як цілісної, життєздатної, творчої особистості є провідним завданням сучасної освіти, що орієнтована на забезпечення самовизначеності особистості і створення умов для її самореалізації.

Останнім часом у вітчизняній педагогічній науці спостерігається тенденція до зростання кількості наукових праць у пошуках різноманітних підходів, механізмів, аспектів конкурентоспроможності у сфері освіти, в тому числі і випускників навчальних закладів на ринку праці. Але ці дослідження пов'язані, як правило, з окремими напрямками підготовки фахівців:

1) формування професійної компетентності (М. Вачевський, Л. Дибкова, Л. Карпова, Г. Копил, В. Костенко, Ю. Пінчук, В. Петрук, Н. Уйсімбаєва та ін.), соціокультурної компетентності (Н. Гез, О. Коломінова, З. Корнаєва, Т. Колодько, Ю. Пасов та ін.), фахової компетентності (М. Михаськова), етичної компетентності (Л. Хоружа);

2) організація професійної підготовки (А. Андрощук, Л. Влодарська-Зола, О. Куліш, О. Лапузіна, О. Москалюк, Е. Нероба, О. Шупта, Л. Щербатюк та ін.);

3) готовність до професійної діяльності (О. Бойко, О. Демченко, С. Доценко, Л. Гончаренко, В. Іванова, М. Карченкова, О. Макаренко, В. Пліско, Г. Савченко, Т. Шестакова та ін.);

4) адаптація до професійної діяльності (Я. Абсалямова, С. Гура, Л. Зданевич, Т. Кухарчук, І. Облес, С. Хатунцева, В. Цибулько, Н. Шапошнікова та ін.).

Аналіз результатів наукових досліджень свідчить про те, що поняття професіоналізму вітчизняною педагогікою розроблено набагато детальніше, ніж поняття конкурентоспроможності. Крім того, у переважній більшості наукових досліджень не взято до уваги основну вимогу сучасності – задоволення потреб споживачів, як головного

критерію якості освітньої діяльності.

У зв'язку з цим ще більш актуальною стає задача визначення сутності конкурентоспроможного фахівця та її складових елементів, які мають становити базу педагогічного процесу формування згаданої якості у майбутнього фахівця – випускника вищого навчального закладу.

Метою даної статті є визначення педагогічної сутності конкурентоспроможності майбутнього учителя шляхом уточнення її понятійно-категоріального апарату: “конкуренція”, “конкурентоспроможність”, “конкурентоспроможність особистості”, “конкурентоспроможність майбутнього вчителя”.

Загально визнано, що основними теоретико-методологічними підходами до вивчення конкурентоспроможності фахівця виступають економічні дослідження конкуренції на ринку праці, а також особливості конкурентоспроможності товарів і послуг.

Аналіз тлумачних словників та іншої наукової літератури дозволив з'ясувати, що термін “конкуренція” не вживався в радянській економіці. Так у словнику політичної економії [Политическая экономия. Словарь. – М. : Политиздат, 1983. – 188 с.] конкуренція визначалася як “антагоністична боротьба між приватними товаровиробниками за найбільш вигідні умови виробництва й збуту товарів”. Відсутність приватної власності на засоби виробництва й встановлення планів для всіх підприємств було причиною відсутності конкуренції.

І. Ансофф конкурентоспроможність товару або послуги визначає як її перевагу у порівнянні з іншим товаром (або аналогічним) у процесі вирішення покупцем його проблем [1].

Цілком очевидно, що змістовою складовою конкурентоспроможності виступає конкуренція. Вивчення літературних джерел засвідчує, що термін “конкуренція” виник від латинського “concurrere” – зіштовхування. С. Ожегов [10] трактує конкуренцію як суперництво, боротьбу за досягнення більших вигід, переваг.

У таблиці 1 наведено цілу низку сучасних змістових характеристик терміну “конкуренція”.

Т а б л и ц я 1

Визначення терміна конкуренція

<i>Автор дефініції</i>	<i>Тлумачення</i>
Г. Азоєв, П. Зав'ялов, Л. Лозовський, А. Поршев, Б. Райзберг	Економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між підприємствами-учасниками ринку з метою забезпечення кращих можливостей реалізації своєї продукції, задоволення різних потреб споживачів
2. Г. Кіперман	Процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби виробників і постачальників під час реалізації продукції, економічне суперництво між окремими товаровиробниками чи постачальниками товарів (послуг) за найбільш вигідні умови реалізації
3. Р. Макконнел, С. Брю	Наявність на ринку великої кількості незалежних споживачів і продавців та можливість для споживачів і продавців вільно входити на ринок і вільно його залишати
4. А. Маршалл	Змагання однієї людини з іншою, особливо під час продажу чи покупки будь-чого
5. А. Міхайлушкін, П. Шимко	Це суперництво між товаровиробниками за кращі, економічні, більш вигідні умови виробництва і збуту товарів, отримання найвищого прибутку [8].
6. А. Сміт	Категорія поведінки, коли індивідуальні продавці та покупці є суперниками ринку за більш високі умови продажу чи придбання будь-чого

Автор дефініції	Тлумачення
7. І. Спірідонов, Н. Перцовський	Економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між підприємствами, що є учасниками ринку з метою забезпечення кращих можливостей реалізації власної продукції, задоволення різних потреб споживачів і отримання найбільшого прибутку
8. Ю. Осіпова, В. Пуляєва, В. Рязанова, Є. Золотова	Суперництво на ринку між виробниками товарів і послуг за частку ринку, отримання максимального прибутку чи досягнення іншої конкретної мети
9. Р. Фатхутдінов	1. Це процес управління суб'єктом власними конкурентними перевагами для досягнення перемоги чи іншої мети у боротьбі з конкурентами щодо задоволення об'єктивних чи суб'єктивних потреб в межах законодавства або в природних умовах. 2. Змагання господарюючих суб'єктів, коли їхні самостійні дії ефективно обмежують можливість кожного з них односторонньо впливати на загальні умови обігу товарів на відповідному ринку товарів.

Проведений аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок: *конкуренція* – це суперництво між виробниками товарів і послуг за ринок збуту, завоювання певного сегмента ринку; це змагання за максимальне збільшення власних переваг у володінні обмеженими благами; виступає рушійною силою розвитку суб'єктів, що беруть участь у процесі, і супроводжується їхнім взаємним розвитком та зміною поведінки, діяльності, відносин, цілей.

Наступна дефініція для аналізу термін “конкурентоспроможність”.

В економіці конкурентоспроможність товару – це відносна і узагальнена характеристика товару, що виражає його вигідні відмінності від товару-конкурента за ступенем задоволення потреб у відповідності до витрат на її задоволення (Д. Чернілевський).

Комплекс конкурентоспроможності товару складається з трьох груп елементів: технічних, економічних та соціально-організаційних. Якщо застосовувати дані елементи до майбутніх спеціалістів – випускників вузу, то отримуємо наступні параметри:

– *технічні* – спеціальність і спеціалізація, об'єм засвоєної навчальної програми у годинах, дисциплінах, модулях, рівень підготовки, відповідність стандарту чи його невиконання; межі використання; наявність кваліфікаційних документів та ін. (ці параметри найбільш жорсткі);

– *економічні* – затрати на підготовку спеціаліста з врахуванням всіх витрат;

– *соціально-організаційні* – врахування соціальної структури споживачів (у нашому випадку самих випускників і роботодавців); національних і регіональних особливостей в організації виробництва, тобто підготовки випускників, збуту – працевлаштування й реклами майбутніх фахівців.

Конкурентоспроможність випускників – майбутніх фахівців багато в чому визначає й конкурентоспроможність самих ВНЗ. Як свідчить аналіз спеціальної наукової літератури, кожен дослідник пропонує своє трактування категорії “конкурентоспроможність ВНЗ”, але більшість авторів погоджуються, що найбільш вдало її описують В. Лазарев і С. Мохначев. Так, конкурентоспроможність ВНЗ – його комплексна характеристика за визначений період часу в умовах конкретного ринку, що відображає перевагу закладу перед конкурентами за рядом визначальних показників – фінансово-економічних, маркетингових, матеріально-технічних, кадрових і соціально-політичних, а також здатність ВНЗ до безкризового функціонування і своєчасної адаптації до умов зовнішнього середовища, що постійно змінюються [7].

Для оцінки конкурентоспроможності освітніх установ журналом “Кар'єра” [9] було проведено дослідження й запропоновано оцінювальну шкалу діяльності ВНЗ за 17 показниками, які наведені в таблиці 2.

Т а б л и ц я 2

Фактори для оцінки рейтингу університетів

<i>Показник</i>	<i>Вагомість показника</i>
Якісний склад викладачів	
Відсоток дипломованих фахівців від загальної кількості викладачів	20%
Кількість академіків	15%
Кількість докторів наук	10%
Кількість кандидатів наук	5%
Загальна кількість викладачів	2%
Показники матеріальної бази закладу	
Обсяг бібліотечного фонду	10%
Кількість комп'ютерів	10%
Показники активності університету	
Обсяг науково-дослідної роботи	3%
Кількість надрукованих університетом книг	2%
Показники побутових умов для студентів	
Забезпечення гуртожитками	5%
Забезпечення місцями громадського харчування	5%
Площа критих спортивних споруд	5%
Кількість місць у профілакторіях	5%
Загальні показники	
Загальна кількість студентів	1%
Загальна кількість спеціальностей	1%
Основні фонди університету	1%
Всього:	100%

Як видно з переліку наведених показників у таблиці 2, найвагомішим фактором оцінки конкурентоспроможності університету (52%) є діяльність професорсько-викладацькому складу. Результати дослідження дозволили з'ясувати, що рейтинг навчального закладу, в першу чергу, залежить від кваліфікації виконавців освітніх послуг. При цьому зазначається ряд недоліків: 1) серед наведених у таблиці показників не оцінюється якість підготовки студентів; 2) враховані не всі показники, що впливають на конкурентоспроможність навчального закладу; 3) відсутній інтегральний показник, використовуючи який можна було б вести порівняння діяльності навчальних закладів.

В іншому журналі "US News and World Report" для оцінки рейтингу університетів і коледжів США, запропоновано 5 параметрів: репутація, вступний конкурс, науковий потенціал ППС, фінансові ресурси, задоволеність студентів [5]. Перевагою даного підходу є врахування великої кількості вхідних факторів, але при цьому важко дати кількісну оцінку таких параметрів як репутація навчального закладу й задоволеність студентів.

Але попри вагомість впливу на конкурентоспроможність майбутніх вчителів розглянутого щойно фактору "конкурентоспроможність освітньої установи", важливішим, до мети нашої роботи, є аналіз поняття "конкурентоспроможність особистості".

За своєю сутністю конкурентоспроможність асоціюється з успішністю людини як у професійній, так і в особистісній сферах. Дане поняття співвідноситься в науковій літературі з такими категоріями, як професійна компетентність (М. Чошанов, М. Linard, F. Rore), соціальна компетентність (Г. Мухаметзянова, В. Масленнікова, П. Осипов, Т. Трегубова та ін.), особистісна компетентність (Є. Бондаревская, О. Гребенюк, Ю. Орлов та ін.).

Існує декілька основних підходів до визначення сутності конкурентоспроможності спеціаліста. В таблиці 3 наведено результати дослідження проблеми формування конкурентоспроможності спеціаліста в різних аспектах від соціально-економічного до організаційно-педагогічного.

Таблиця 3

**Основні напрямки дослідження змісту та сутності поняття
“конкурентоспроможність спеціаліста”**

Результати дослідження проблеми	Автор дослідження
Вивчення основних професійних і поведінкових характеристик працівників (не педагогів):	
– “структура конкурентоспроможності управлінського персоналу”;	Л. Іванківська, Н. Сулова
– “соціально-психологічна структура конкурентоспроможності працівника”;	Б. Паригін
– “теорія конкурентоспроможності особистості”;	В. Андрєєва
– “моделі конкурентоспроможності працівника”;	А. Шатохін
– “групування ключових кваліфікацій спеціаліста”;	А. Шелтон
– “структура життєздатності молоді”;	П. Бабочкін
– “основні складові конкурентоспроможності молодих спеціалістів”;	В. Пчолкіна, В. Якимов
Ознаки (складові) професіоналізму (науковці термін конкурентоспроможність не вживають)	
Готовність швидко адаптуватись до змінних умов	В. Зуєв, С. Кульневич, П. Новіков та ін.
Активність, толерантність, мобільність, наполегливість, цілеспрямованість, воля, співробітництво як фактори конкуренто-спроможної взаємодії	Є. Доценко, А. Кронік, А. Леонтєв, А. Панфілова, Л. Петровська, Л. Собчик та ін.
Синергізм	В. Аршинов, В. Буданов, Ю. Левін, Т. Райкова, Д. Трубецьков та ін.
Соціалізація та рефлексія	В. Агєєв, А. Бодалєв, Т. Болдін, Т. Давиденко, Ю. Кулюткін, П. Савченко, І. Семенов, С. Степанов
Мотивація	В. Асєєв, Л. Божович, О. Гребенюк, А. Маркова та ін.
Самооцінка, самореалізація, самоорганізація	Л. Брильова А. Сфремов, Ю. Орлов, М. Рожков та ін.
Професійне самовизначення	В. Бодров, Є. Головаха, В. Зінченко, В. Каташов, Є. Клімов, Н. Пряжников та ін.
Здатність до ефективного прийняття рішень	А. Карпов, В. Юкаєв та ін.
Конкурентоспроможність як важлива характеристика особистості (зарубіжні дослідження)	
Самоактуалізація	А. Маслоу, Ф. Перл, К. Роджерс, Е. Шостром та ін.
Стратегія виграшу	М. Джеймс, Д. Джонгвард і ін.
Здатність до самоствердження й самонавчання	Е. Мелібруда, К. Роджерс
Ассертивність (самостверджуюча поведінка)	Р. Алберті, В. Каппоні, Т. Новак, М. Еммонс
Життєва успішність	В. Біркенбіл
Інтернальність як фактор відповідальної поведінки	Дж. Роттер
Сензитивна орієнтація, конгруєтність	К. Роджерс, М. Перл, В. Франкл
Сутнісні характеристики конкурентоспроможності фахівця	
Розглянуто проблеми формування конкурентоспроможного фахівця в соціальному, економічному, організаційному й педагогічному аспектах	С. Батишев, А. Беляєв, Л. Семушина, Н. Ярошенко та ін.
Розкрито сутність поняття “конкурентоспроможний фахівець”	Б. Алішев, С. Дирін, Г. Ібрагімов, О. Філатов, Д. Чернилевський та ін.
Визначено умови формування конкуренто-спроможного фахівця: підвищена професійна компетентність, мобільність, самоорієнтація та ін.	А. Асмолов, С. Батишев, М. Кларін, В. Сластьонін, В. Слободчиков та ін.
Науково обґрунтовано узагальнену модель особистості й діяльності конкурентоспроможного фахівця	В. Безрукова, Н. Борисова, Ф. Довжко, В. Жураківський, Є. Ісаєв, Н. Кузьміна, М. Петухова, Л. Суботіна та ін.

Результати дослідження проблеми	Автор дослідження
Досліджено психологічний аспект змісту поняття “конкурентоспроможність особистості” (когнітивний, емоційний і діяльнісний компоненти)	А. Строїлова
Обґрунтовано критерії й рівні сформованості конкурентоспроможності особистості	С. Светунькова, Н. Сидорова, Н. Фомін, Н. Христолобова
Визначено умови формування конкурентоспроможності учнів	Ю. Андрєєва, Р. Ахметшин, І. Дарманська, І. Ільковська, Н. Сидорова, Ф. Туктаров
Розкрито зв’язок конкурентоспроможності й професійної компетентності випускників; проаналізовано структуру готовності вчителів до виховання конкурентоспроможних школярів, досліджено умови їх підготовки	Т. Деменкова, С. Потачев, Є. Ростовська, С. Савчук, Н. Тарасова
Розкрито сутність конкурентоспроможності фахівця – готовність до участі в конкуренції, що базується на професійно-особистісних, індивідуально-особистісних і духовно-моральних ресурсах. Конкурентоспроможний фахівець є не тільки продуктом виробництва навчального закладу, але і особистістю, що володіє певними якостями; приймається до уваги не тільки високий рівень результатів його діяльності, але й готовність вистояти й перемогти в процесі конкуренції.	В. Андрєєв, О. Андрєєва, Є. Клімов, Е. Коротков, Н. Кононець, А. Маркова, В. Масленнікова, Л. Мітіна, Г. Мухаметзянова, Б. Паригін та ін.
Визначено сутність конкурентоспроможності як сукупність якісних і вартісних характеристик специфічного товару (“робоча сила”), що забезпечує задоволення конкретних потреб роботодавців, у тому числі державних підприємств, у працівниках певної кваліфікації (професії) [2].	Д. Богиня
Конкурентоспроможність – важлива особистісна складова, що визначає пріоритети поведінкової активності й уявлення людей про успіх. Розуміючи під успіхом позитивний наслідок роботи, значні досягнення, удачу, талан, стає очевидним, що конкурентоспроможна особистість будуватиме власну поведінку, намагаючись перемогти у суперництві з іншими, досягнути поставленої мети, зайняти найбільш значиме місце у суспільстві [4,11].	О. Злобіна, В. Тихонович, О. Філь
Конкурентоспроможний фахівець – це така особистість, яка здатна швидко й безболісно адаптуватися до постійних змін суспільних умов, науково-технічного прогресу й нових видів діяльності та форм спілкування за умови збереження позитивного внутрішнього психоенергетичного потенціалу й гармонії	М. Варій [3]
Конкурентоспроможність – це комплексна діяльнісна характеристика конкуруючого суб’єкта (об’єкта), що виражається в здатності відповідати потребам ринку праці та витримувати конкуренцію, протистояти конкурентам. Конкурентоспроможність може проявлятися тільки в конкуренції.	Н. Корнейченко
Конкурентоспроможність – здатність передбачати, займатися самоосвітою й використовувати всі можливості для розвитку; інтегральна властивість, що характеризується сукупністю особистісних якостей, що дозволяють фахівцю бути більш успішним на ринку праці порівняно з іншими, що мають аналогічну підготовку.	Л. Мітіна
Конкурентоспроможність спеціаліста – визначається як комплексна властивість, що має свої ресурси: вік, психофізичне здоров’я, зовнішність, здібності, рівень інтелекту, запас енергії, а також моральні складові (систему вартостей, вірувань, особистих обмежень та ін.)	В. Андрєєва, Б. Паригіна та ін.

Висновок. Конкурентоспроможність майбутнього вчителя в загальному виді можна визначити як інтегративну характеристику, що забезпечує випускнику високий

професійний статус, рейтингову позицію на відповідному галузевому ринку праці (система освіти України) і стійкий попит на його послуги. Вона визначається ступенем відповідності особистісних якостей і професійних знань, умінь і навичок майбутнього вчителя до об'єктивних вимог професійної діяльності й соціо-економічних умов. Також варто зазначити, що підготовка конкурентоспроможного вчителя суттєво залежить від цілої низки факторів: якості професійної підготовки у ВНЗ, його психолого-педагогічної і фахової грамотності, рівня методологічної культури тощо.

Використана література:

1. *Ансофф И.* Стратегическое управление [текст] / И. Ансофф ; под ред. Л. И. Евненко ; пер. с англ. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
2. *Богиня Д. П.* Концептуальні підходи до визначення конкурентоспроможності робочої сили на ринку праці [текст] / Д. П. Богиня // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 6. – С. 38.
3. *Варій М. Й.* Загальна психологія : навчальний посібник [текст] / М. Й. Варій. – 2-ге видан., випр. і доп. – К. : “Центр учбової літератури”, 2007. – 968 с.
4. *Злобіна О.* Суспільна криза і життєві стратегії особистості [текст] / О. Г. Злобіна, В. О. Тихонович. – К. : Стило, 2001. – 238 с.
5. *Качалов В., Прудковський Б.* По поводу оценки качества // Высшее образование в России. – 1999. – № 2. – С. 54-57.
6. *Корнейченко Н. В.* Формирование конкурентоспособности специалиста гостинничного сервиса в процес се обучения в колледже : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / ГОУ ВПО “Астраханский государственный университет. – Астрахань, 2008. – 25 с.
7. *Лазарев В. А.* Конкурентоспособность вуза как объект управления : монографія / Лазарев В. А., Мохначев С. А. – Пригородные вести, 2003.
8. *Михайлушкин А. И.* Основы экономики : учеб. пособие / Михайлушкин А. И., Шимко П. Д. – 2-ое изд. – СПб. : Издательский дом “Бизнес-пресса”, 2002. – С. 324.
9. Рейтинг российских университетов // Карьера. – 1998. – № 2. – С. 18-29.
10. *Ожегов С. И.* Толковый словарь русского языка / Ожегов С. И., Шведкова Н. Ю. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
11. *Філь О. А.* Формування психологічної готовності персоналу освітніх організацій до роботи в конкурентоздатній команді [текст] : автореф. дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.10 / О. А. Філь ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2006. – 22 с.
12. Экономическая теория на пороге XXI века / под ред. Ю. М. Осипова, В. Т. Пуляева, В. Т. Рязанова, Е. С. Золотовой. – М. : Юрист, 2000.

Кушнирук С. А. Конкурентоспособность будущих учителей как критерий их профессиональной компетентности (теоретический анализ проблемы).

В статье рассматривается проблема определения сущности конкурентоспособности специалиста, ее функциональной структуры и основного содержания структурных элементов.

Ключевые слова: конкурентоспособность, специалист, структура, компоненты, потребности.

Kushniruk S. A. Competitive ability future teachers as criterion of their professional competence (theoretical analysis of problem).

The article considers the problem of defining the essential points of a specialist's competitiveness, its functional structure and the body of structural elements.

Keywords: competitiveness, specialist, structure, components, needs.